

Висновки. Отже, для відображення послідовності реалізації запропонованого підходу необхідним є розроблення відповідного алгоритму, який буде враховувати структурно-функціональну оптимізацію регіональної політики відтворення потенціалу регіональних промислових комплексів по вертикалі з послідовним закріпленням окремих функцій за певними рівнями системи управління, виходячи із зіставлення критичної потужності об'єктів надання благ і обсягу потреби в них, що сформувалася на певній території.

Використані джерела інформації:

1. Амитан В. Н. Регион в ресурсной структуре государства / В. Н. Амитан // Региональные перспективы. – 2009. – № 5–6. – С. 15–17.
2. Бистряков І. К. Економічний простір: аспекти методологічного визначення / І. К. Бистряков, Л. Г. Чернюк. – К.: РВПС України НАН України, 2006. – 56 с.
3. Ансофф І. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф, Э. Дж. Макдоннелл: [пер. с англ.]. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 416 с.
4. Царенко О. В. Методологічні основи формування конкурентних переваг галузей промислового комплексу регіонів країни / О. В. Царенко // Національне господарство України: теорія і практика управління: [зб. наук. пр.]. – К : РВПС України НАН України, 2008. – С.36–43.
5. Покропивний С. Ф. Регулювання територіального розвитку: стратегія і ефективність / С. Ф. Покропивний, В. М. Колот. – К.: КНЕУ, 2003. – 352 с.
6. Леонтьев В. И. Государственное регулирование и устойчивость экономического подъема стран / В. И. Леонтьев – Арт-Москва: Наука, 2004. –196 с.

УДК 336.7

*Дмитренко Т.Л.,
заступник директора з методичної роботи
Навчально-методичного центру
Держфінмоніторингу України*

**ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ГОТІВКОВОГО ОБІГУ ЯК
СКЛАДОВА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ЗЛОЧИННОГО
ПОХОДЖЕННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ**

Розглянуто заходи, спрямовані на протидію відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, щодо фінансових операцій з використанням готівкових коштів.

Рассмотрены мероприятия, направленные на противодействие отмыванию доходов, полученных преступным путем, относительно финансовых операций с использованием наличных средств.

The measures directed on counteraction to washing of the profits got a criminal way are considered about the cash financial transaction.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день вся світова спільнота акцентує особливу увагу на необхідності подолання тіньового сектора економіки, як складової походження «брудних» коштів та посилення заходів з протидії легалізації доходів злочинного походження та фінансування тероризму.

Необхідність в проведенні даного дослідження насамперед обумовлена значною суспільною небезпекою й загрозами для України, що полягає у високій питомій вазі готівкової складової в структурі загальної грошової маси, що є в обігу, і, відповідно, можливостями злочинців легалізувати свої незаконні доходи, використовуючи готівкові кошти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками законодавство України з питань протидії легалізації доходів злочинного походження та фінансування тероризму зазнає суттєвих доповнень, зокрема, прийнято другу редакцію Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [1], що регламентує функціонування національної системи контролю та протидії відмиванню «брудних грошей». З 20 листопада 2012 року до цього Закону будуть внесені зміни згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» [2].

Термін «відмивання коштів» («money laundering») з'явився в офіційному юридичному лексиконі нещодавно. Проте світова громадськість уже встигла продемонструвати серйозність своїх намірів у протидії цьому явищу. Віденська конвенція ООН 1988 р. запропонувала вичерпне визначення цього терміна. Провідну роль в розробці та подальшому розвитку міжнародного законодавства з питань протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, відіграє створена в 1989 році Група з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF – Financial Action Task Force) [3, с. 11].

Дослідженням проблем протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, займалися такі вітчизняні і закордонні вчені, як: А. Римарук, Ю. Лисенков, В. Рисін, В. Коваленко, В. Білоус [4], О. Барановський [7], М. Азаров [5], С. Гуржій, С. Дмитров, О.Ч. Роу, Б. Пейдж, Г. Ходсон, Л. Наполеоні, Дж. Робінсон, В. Алієв, Б. Болотський, І. Каминін, та ін.

Підвищення ефективності протидії відмиванню незаконних доходів значною мірою пов'язане з необхідністю критичного врахування міжнародного досвіду та узагальненням практики роботи правоохоронних органів зарубіжних країн. Лише близько 10% сукупного обсягу вітчизняних злочинних прибутків походять від наркобізнесу, проституції та торгівлі зброєю; 90% сукупного обсягу злочинних прибутків – є продуктом тіньової економіки [4, с. 12]. Злочинні капітали прагнуть вийти за межі країни та, легалізувавшись там, повернутися в певні види легального бізнесу. За даними експертів податкової служби, за десять років з України було вивезено понад 40 мільярдів доларів США [5, с. 79].

Слід зазначити, що частина тіньового капіталу формується також за рахунок доходів, отриманих внаслідок вчинення економічних злочинів та інших правопорушень, зокрема у зовнішньоекономічній діяльності, кредитно-фінансовій сфері, паливно-енергетичному комплексі, агропромислового комплексу, на ринку металів та корисних копалин.

Тож цілком логічно, що подолати таке явище однієї державній структурі просто не під силу, а необхідне об'єднання інтелектуальних та організаційних зусиль багатьох державних інституцій, які спроможні не тільки викрити, але й припинити незаконні фінансові операції, маскуванню злочинного походження коштів або іншого майна.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даний час в структурі загальної грошової маси в Україні питома вага готівкових коштів є значною, це надає можливість злочинцям легалізувати свої незаконні доходи, використовуючи готівкові кошти. Головним напрямком в процесі запобігання відмивання коштів є впровадження процедур фінансового моніторингу як для державних, первинних і спеціально визначених суб'єктів фінансового моніторингу, так і для всіх учасників економічних процесів насамперед для зниження ризику їх діяльності. Іншим напрямком в боротьбі з «брудними грошима» є впровадження в монетарній політиці держави зменшення готівкового обігу шляхом розробки відповідної законодавчої бази, наданням привілеїв переходу на безготівковий обіг та створення високого рівня захищення грошових операцій.

Основна функція як готівкових, так і безготівкових коштів – служити засобами платежу. У багатьох країнах кількість готівкових коштів жорстко обмежується законодавством, їхня максимальна межа при здійсненні тієї або іншої операції не повинна перевищувати визначений законодавством поріг (суму).

Закономірністю є й те, що обіг безготівкових коштів легше контролюється ніж обіг готівкових. Кошти, переведені з рахунку на рахунок, контролюються з боку банківських установ, контролюючих та правоохоронних органів. На відміну від безготівкового обігу грошових коштів, готівкові кошти є найбільш зручними для використання їх злочинцями через відсутність сильного правового контролю над ними [6].

Використання в схемах легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, операцій з переведення коштів у готівку зумовлено також необхідністю досягнення злочинцями певних цілей таких як:

- приховування слідів походження доходів, отриманих з незаконних джерел;
- приховування осіб, що отримали (отримують) незаконні доходи, й тих, що ініціюють сам процес відмивання;
- створення умов для безпечного й комфортного використання коштів, отриманих з незаконних джерел на власні витрати;
- створення умов для безпечного інвестування в легальний бізнес.

Також відомо, що злочинці прагнуть зберігати свої активи в ліквідних формах, однією з яких є готівкові кошти. Але необхідно зазначити, що

активи в готівці, як і активи в будь-якій формі, повинні мати незаперечно підтвержені легальні джерела походження, тобто забезпечені документами, що підтверджують сплату податків з отриманого доходу.

Типові способи (типології) відмивання коштів різноманітні. Кожний спосіб реалізується з урахуванням сфери господарської діяльності, конкретної ситуації відмивання, характеру доходів тощо. Відмивання коштів – складний і досить тривалий процес, що передбачає низку технологічних схем. Для зручності вивчення й аналізу цього процесу обрано декілька моделей, найбільш відомою з яких є трифазова, що розмежує безпосереднє відмивання шляхом проведення операцій з готівкою (має ознаки розміщення коштів у господарській сфері й розподілу готівки шляхом багаторазових операцій з нею) та повернення («recycling») відмитих грошей у легальний обіг. Іноді пропонують розглядати відмивання як двофазову (П. Бернасконі, К. Освальд), чотирифазову (К. Мюллер), п'ятифазову (А. Цюнд) або «кругову» моделі.

Розглянемо рекомендовану FATF трьохфазову модель відмивання кримінальних фондів. Вона є найбільш поширеною і припускає виділення в єдиному процесі легалізації наступних стадій: розміщення (placement), розшарування (layering) та інтеграція (integration) (рис. 1).

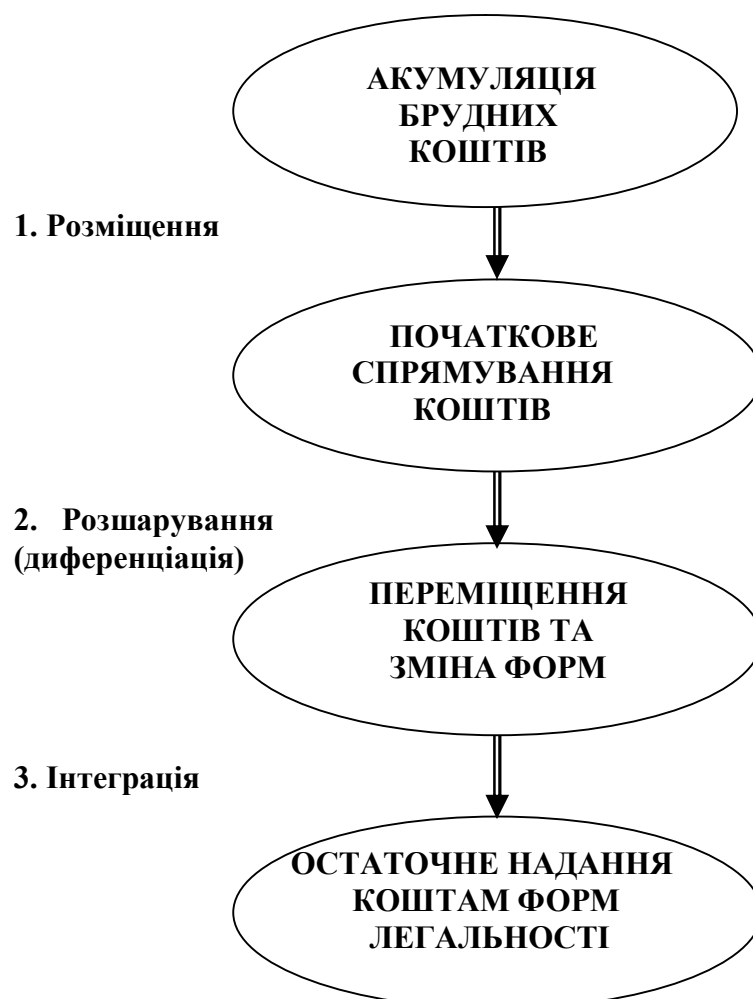

Рис. 1. Економічний цикл використання «брудних» грошей [7, 8, с. 33]

Зазначені три стадії можуть здійснюватися одночасно або частково накладатися одна на одну. Це залежить від наявного механізму легалізації і від вимог, що пред'являються злочинною організацією.

Розміщення (placement) - це фізичне розміщення готівкових грошових коштів у мобільні фінансові інструменти, територіальне віддалення від місць їхнього походження. Розміщення здійснюється в традиційних фінансових установах; нетрадиційних фінансових установах; роздрібною торгівлі, або повністю за межами країни.

Етап розміщення великих сум готівки є найслабкішою ланкою в процесі відмивання грошей. Незаконно отримані гроші найбільш легко можуть бути виявлені на цьому етапі.

Розшарування (layering) - відрив незаконних доходів від їх джерел шляхом створення складного ланцюга фінансових операцій, спрямованих на маскування джерел цих доходів та сліду виконаних з ними трансакцій. Якщо розміщення великих сум грошей пройшло успішно, тобто не було виявлено, то розкрити подальші дії відмивачів грошей стає набагато важче. Різні фінансові операції нашаровуються одна на іншу з метою ускладнити роботу правоохоронних органів по пошуку незаконних активів, що підлягають конфіскації.

Інтеграція (integration) - стадія процесу легалізації, безпосередньо спрямована на надання вигляду законності злочинно нажитому активу.

Після того, як процес розшарування успішно проведений, відмивачі грошей повинні створити видимість достовірності шляхом пояснення джерел появи свого багатства. Під час інтеграції відмиті гроші розміщуються назад в економіку. Таким чином, вони вливаються в банківську систему під видом чесно зароблених доходів. Якщо слід відмитих грошей не було виявлено на двох попередніх стадіях, то відокремити законні гроші від незаконних дуже складно. Виявлення відмитих грошей на стадії інтеграції стає можливим лише за допомогою агентурної роботи.

Вони фактично є «нульовою» (початковою) стадією в процесі відмивання, що передує стадії «розміщення», на якій злочинці намагаються мінімізувати ризики, пов'язані з можливою конфіскацією безготівкових коштів.

Наявність цієї стадії характерна, коли безготівкові кошти переводяться в готівку в процесі розкрадання коштів з бюджету, використання електронних грошей тощо.

Надалі готівкові кошти можуть бути легалізовані з використанням інших схем та використані для примноження тіньових активів, надання хабарів чиновникам різних рівнів тощо.

Крім цього, операції з переведення безготівкових коштів у готівку також використовуються і на останній стадії відмивання, коли вже

легалізовані гроші переводяться в готівку, тому що вважаються найбільш ліквідними.

Щодо незаконної конвертації коштів в готівку, то в Україні це може відбуватися з наступних причин:

- здійснення нелегальної діяльності, яка зумовлює необхідність дачі хабара представникам державних органів;
- створення матеріальної основи для функціонування кримінального бізнесу: продажу людей, наркотиків тощо;
- здійснення угод з використанням готівкових коштів без їхнього відображення в документах фінансової звітності, у такий спосіб фірма ухиляється від обов'язкових платежів до бюджету.

Незаконні дії пов'язані з конвертацією коштів у готівку мають ряд негативних наслідків, що впливають на грошову систему країни. Це може викликати руйнування її стабільності.

За останніми рекомендаціями FATF необхідно посилити зусилля на виявлення, аналіз і швидке реагування щодо підозрілих операцій (Рекомендація 20) та виявлення кур'єрів з перевезення готівки (Рекомендація 32). Зазначені операції здійснюються саме в «розриві ланцюга» між відтворюваними джерелами походження коштів та їх подальшим вливанням в легальну економіку грошових коштів вже в відмитому стані [9].

На початку «розриву ланцюга» здебільшого використовуються «конвертаційні центри» для отримання готівки. Якщо за допомогою кеш - кур'єрів готівка перетнула кордон, то частіше всього вона повертається до фінансових установ України, як іноземні інвестиції. Якщо готівка залишилась в країні, то вона під виглядом інвестицій фізичних осіб або підприємств «конвертаційних центрів», використовуючи інструменти фінансового ринку (цінні папери, страхові внески, внески до статутних капіталів і т.д.), направляється до легальної економіки країни.

За відсутністю відповідної законодавчої бази критичним на даний момент є питання декларування доходів фізичних осіб щодо легалізації (амністії) доходів, отриманих до 1997 року.

Особливе місце для подальшого розвитку українського законодавства є Рекомендації FATF щодо прозорості і бенефіціарної власності юридичних осіб та організацій (Рекомендації 24,25) [9]. Дані рекомендації направлені на одну з головних цілей легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. - виявлення осіб, зацікавлених в проведенні таких операцій. Складністю імплементації в законодавство України зазначених рекомендацій є неврегульованість законодавчої бази щодо фінансових операцій з підприємствами офшорних зон та визначення переліку зон з мінімальним або взагалі нульовим оподаткуванням.

В умовах достатньо значного обсягу готівки в економіці, яка в тих чи інших масштабах природно використовується юридичними або фізичними

особами з огляду на характер та специфіку їх діяльності, виявлення та протидія відмиванню злочинних доходів з використанням готівки стає вкрай складним завданням.

Складність такого завдання також підтверджується й тим фактом, що обіг безготівкових коштів контролюється зі сторони органів державної влади більше, ніж обіг готівки.

З урахуванням вищезазначеного, а також того факту, що лише незначна частина готівки перебуває у постійному обігу, основна увага зосереджується на виявленні в першу чергу операцій, пов'язаних з систематичним переведенням безготівкових коштів у готівку через каси банківських установ, та припиненням діяльності «конвертаційних центрів».

Сучасні тенденції розвитку банківських систем різних країн, боротьба міжнародних організацій з тіньовою економікою, корупцією і «брудною готівкою» свідчать про необхідність стимулювання використання безготівкових розрахунків у фінансово-економічній діяльності фізичних та юридичних осіб. У більшості розвинених країн перехід на безготівкові платежі став об'єктивним процесом, вигідним для всіх учасників ринку, але в Україні такі нововведення традиційно викликають недовіру як у населення, так і в суб'єктів підприємницької діяльності.

4 липня 2012 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні законопроект №10656 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо функціонування платіжних систем і розвитку безготівкових розрахунків)», автором якого виступив Національний банк України [10]. Одне з найбільш резонансних положень законопроекту - надання Національному банку України права встановлювати граничні суми розрахунків готівкою для фізичних та юридичних осіб, а також для фізичних осіб-підприємців, а Державній податковій службі України - права контролювати дотримання порядку проведення готівкових розрахунків.

Станом на 1 липня 2012 року з 62,7 мільйона банківських платіжних карток, які перебувають в обігу в Україні, активними (по яких здійснювались витрати за останні три місяці) були більше половини. За перше півріччя 2012 року обсяг операцій за банківськими платіжними картками збільшився в порівнянні з першим півріччям 2011 року на 26,4%, до 328,3 мільярда гривень, кількість транзакцій зросла на 22,6%, до 507,8 мільярда гривень. За цей період українці майже кожен третю операцію в магазині здійснювали із застосуванням банківських платіжних карток. Інші фінансові транзакції із застосуванням банківських платіжних карток - це в основному зняття готівки в банкоматах. Згідно зі статистикою, в Україні в обігу перебуває близько 200,0 мільярда гривень. Необхідно до обсягу гривні обсяг готівкової валюти, що становить в доларовому еквіваленті приблизно від п'ятдесяти до сімдесяти мільярдів доларів США [11].

Щоб стимулювати торговий сектор встановлювати POS-термінали, в зазначеному вище законопроекті пропонується внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (Відомості Верховної Ради України, 1984 р., додаток до № 51, ст. 1122), а саме доповнити статтею 163¹³, яка за порушення порядку приймання готівки для подальшого її переказу банком тягне за собою накладення на посадових осіб юридичної особи – суб'єкта господарювання або фізичну особу – підприємця штрафу у розмірі від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією технічних засобів, що використовувалися для приймання готівки. Дії, передбачені цією статтею, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж порушення, – тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією технічних засобів, що використовувалися для приймання готівки [10].

Для підвищення безпеки платежів, пропонується зобов'язати банки встановити послугу SMS-банкінгу та інформувати клієнтів банків про всі операції з їхніми платіжними картками. Сприятим зростанню популярності та надійності безготівкових розрахунків буде можливість здійснювати розрахунки за допомогою мобільних телефонів - встановлення спеціальної програми допоможе підтвердити факт списання коштів, що значно знизить ризики шахрайства.

Слід зазначити, що в 2010 році Кабінет Міністрів України прийняв постанову №878 «Про здійснення розрахунків за продані товари (надані послуги) з використанням спеціальних платіжних засобів», згідно з якою суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність у сфері продажу товарів, громадського харчування та послуг і використовують, відповідно до закону, реєстратори розрахункових операцій, повинні здійснити перехід на обов'язкове приймання спеціальних платіжних засобів для здійснення розрахунків за продані товари (послуги) [12]. Згідно з постановою, привести діяльність у відповідність до законодавства необхідно було до кінця 2011 року, але вимоги так і не були виконані в повному обсязі.

Необхідно зазначити, що зважаючи на постійне впровадження законодавчих обмежень та посилення контролю фінансової системи зі сторони органів державної влади, злочинці розробляють нові або вдосконалюють існуючі схеми відмивання злочинних доходів, переслідуючи мету надати протизаконним фінансовим операціям якнайбільш легального вигляду.

В той же час, як на рівні органів державної влади, так й на рівні суб'єктів первинного фінансового моніторингу, постійно впроваджуються нові та вдосконалюються наявні методи та підходи до виявлення схем відмивання злочинних доходів.

Проведене дослідження показало, що ефективним підходом до вирішення певних проблем, що стосуються боротьби з легалізацією

коштів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму може стати забезпечення безперервного процесу розробки механізмів управління ризиками. Необхідно впровадити на законодавчому рівні більш просту і швидко за часом процедуру визначення критеріїв ризику шляхом створенням базового документу та додатків, які будуть складатись безпосередньо з самих критеріїв ризику. Процедура доповнення і вдосконалення критеріїв ризику повинна бути мобільною. При визначенні типологій фінансових операцій з високим рівнем ризику необхідно негайно визначити сам критерій ризику. Такий підхід дасть можливість більш швидкого реагування на процеси, які відбуваються на ринках України, зі сторони органів державної влади та фінансових установ, що обслуговують ці ринки.

Швидка розробка критеріїв ризику надасть можливість банківському та позабанківському фінансовому ринку впровадження критеріїв ризику в програмні продукти з управління ризиками власних фінансових установ, що зробить їх діяльність більш стабільною і захищеною. Цей процес зможе повернути довіру клієнтів фінансових установ до їх діяльності та фінансового ринку в цілому.

Щодо переходу підприємствами і населенням до безготівкових розрахунків - необхідно не тільки регуляторно зі сторони органів державної влади примушувати до такого переходу, але забезпечити цей процес економічними перевагами, наприклад, зменшенням комісійних витрат при використанні певних банківських продуктів, нарахуванням більш високих відсотків на залишки коштів на рахунках, можливість розрахунку за кордоном без значних комісій, в тому числі і по обмінно-валютних операціях, тощо.

Але одним з найголовніших питань переходу до безготівкових розрахунків залишиться питання надання гарантій повернення вкладів фінансовими установами, впровадження новітніх технологій та захищеності їх від кіберзлочинності. Саме над цими питаннями і працює міжнародна спільнота шляхом розроблення рекомендацій та методичних матеріалів у сфері запобігання процесам легалізації (відмивання) грошей, отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму.

Висновки. Для успішного вирішення питань детінізації і стабільного розвитку економіки України важливим напрямком є розробка і впровадження засад фінансового моніторингу, особливо щодо фінансових інструментів та діяльності фінансових установ. Використання міжнародного досвіду з ризик-менеджменту та типологій використання фінансових інструментів буде сприяти створенню прозорості вітчизняного фінансового ринку.

Також необхідно зважено здійснити перехід на безготівкові форми розрахунку всередині держави, для того, щоб розрахунок готівкою для населення був рідше виключенням, аніж правилом. Це допоможе не тільки

у боротьбі з легалізацією грошей, але й у боротьбі з предикативними злочинами, що скоюються з метою заволодіння саме готівкових форм платежів.

Використані джерела інформації:

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [Електронний документ]: Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=32&doc_id=4&lang=uk&page=1
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України [Електронний документ]: Закон України від 5 липня 2012 р. №5083-VI – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4652-17>
3. Боротьба з відмиванням грошей: європейський досвід для України // Дзеркало тижня. – 2007. – № 49. – 22–28 груд. – С. 11.
4. Білоус В. Т. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження: [монографія] / В. Т. Білоус, В. М. Попович, М. В. Попович. – К., 2001.
5. Азаров М. Я. Обмеження корупції та «тіньової» економічної діяльності: проблеми і перспективи / М. Я. Азаров // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2001. – № 4. – С. 79.
6. Про затвердження Типологій легалізації відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. «Властивості та ознаки операцій, пов'язаних з відмиванням коштів шляхом зняття готівки. Тактичне дослідження та практичне розслідування» [Електронний документ]: наказ Держфінмоніторингу України від 25.12.2009 №182 –
7. Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=114&art_id=1890&lang=uk
8. Барановський О.І. «Відмивання» грошей: сутність та шляхи запобігання. / О. І. Барановський. – Х. : Вид-во «Форт», 2003. – 472 с.
9. Бекряшев А.К. Теневая экономика и экономическая преступность [Электронный ресурс] / А.К. Бекряшев, И.П. Белозеров – Режим доступа: <http://newasp.omskreg.ru/bekryash/contents.htm>.
10. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення. [Електронний документ]: Рекомендації FATF, затверджені Пленарним засіданням FATF від 16 лютого 2012 року – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2012/22.03.2012/1.pdf
11. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків), [Електронний документ]: Офіційний сайт Верховної Ради України (проект закону зареєстрований на VI сесії скликання, номер реєстрації: 10656 від 21.06.2012) – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10007&num_s=2&num=10656&date1=21.06.2012&date2=&name_zp=&out_type=&id=
12. Пашковська Т., Обмеження готівкових розрахунків: передчасна паніка? [Електронний документ]: сайт Finance.ua – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/10/all/2012/08/14/285634>
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2010 р. N 878 «Про здійснення розрахунків за продані товари надані послуги) з використанням спеціальних платіжних засобів» [Електронний документ]: Офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/878-2010-%D0%BF>